

Забезпечення навчальної автономії студентів у немовних ВНЗ

У статті запропоновано підхід щодо формування та розвитку автономії студентів у процесі навчання англійської мови шляхом поступового опрацювання ними у певній послідовності видів навчальної діяльності; обґрунтовано доцільність застосування у процесі навчання рольових/ділових ігор та навчального проектування в залежності від етапу навчання для забезпечення навчальної автономії студентів.

Ключові слова: навчальна автономія студента, рольова гра, ділова гра, навчальний проект.

Караєва Т. В. Обеспечение учебной автономии студентов в неязыковых ВУЗах

В статье предлагается подход для формирования и развития автономии студентов в процессе обучения английскому языку путем постепенного освоения ими в определенной последовательности видов учебной деятельности; обоснована целесообразность применения в процессе обучения ролевых/деловых игр и учебного проектирования в зависимости от этапа обучения для обеспечения учебной автономии студентов.

Ключевые слова: учебная автономия студента, ролевая игра, деловая игра, учебный проект.

Karayeva T. V. Providing Students Learning Autonomy at Non-Linguistic Universities

The approach to students learning autonomy forming and developing in the course of learning English by means of gradual mastering learning activities in certain sequence is proposed; the expediency for role plays, business games and learners' projecting being introduced into learning depending on the learning stage for providing students' learning autonomy has been substantiated.

Key words: students' learning autonomy, role-play, business game, learning project.

Головним завданням навчання іноземних мов (далі – ІМ) у вищому навчальному закладі є формування творчої особистості майбутнього фахівця, здатного до саморозвитку шляхом вироблення ним оптимальних стратегій навчання для адекватного спілкування в ситуаціях, пов'язаних з майбутньою практичною діяльністю засобами мови, що вивчається. Існуюча система навчання у вищих навчальних закладах має певні недоліки, найбільш суттєвими з яких є відсутність стимулів до якісної роботи студентів і недостатня індивідуалізація процесу навчання [1; 2; 3]. Необхідність оптимізації й інтенсифікації процесу навчання, на якій наголошується у роботах дослідників [3; 4; 5; 6] зумовлює актуальність проблеми активізації навчальної діяльності студентів.

Вирішення цієї проблеми пов'язано з формуванням і розвитком навчальної автономії студента, яка розглядається як його особистісна внутрішня незалежність, готовність і здатність самостійно приймати рішення під час виконання продуктивної навчальної діяльності, планувати, оцінювати, корегувати, вдосконалювати свої дії, нести відповідальність за їх результати в контексті професійного становлення [7, с. 3]. Але процес надання автономії студентам є поступовим і потребує застосування певних засобів навчання та урахування відповідних етапів. Однак до цього часу коло питань, пов'язаних з проблемами забезпечення формування й розвитку навчальної автономії студентів у процесі навчання англійської мови, не знайшло належного висвітлення.

Мета статті – визначити підхід щодо формування та розвитку навчальної автономії студентів шляхом поступового опрацювання ними у певній послідовності видів навчальної діяльності, які забезпечують навчальну автономію студентів.

Вітчизняні й зарубіжні дослідники (Е. Г. Арванітопуло, О. М. Бесараб, О. Б. Бігич, Д. В. Бубнова, А. Н. Буніна, Гагіна Н. В., Н. П. Горбунова, І. Д. Гречухіна, Е. І. Зіннуров, О. В. Кміть, К. Ливінгстоун, С. Ю. Ніколаєва, В. Ю. Мартиненко, Е. С. Полат, Н. К. Скляренко, О. Б. Тарнопольський, В. В. Титова, J.M. Brine, M. Finocchiaro, D. L. Fried-Booth, K. Jones, T. Hutchinson, A. Malley, S. Wachs) вважають, що саме застосування ігор (рольових і ділових) та проектів у процесі навчання ІМ уможливує подолання наведених вище недоліків через створення у студентів стимулів до навчання, сприяє індивідуалізації процесу навчання шляхом формування високої внутрішньої мотивації, підвищенню рівня самостійності та розвитку творчих здібностей студентів.

Наведені засоби активізують ситуацію реального спілкування через залучення до неї учасників комунікації, уможливають здійснення контактів, в яких реалізується особистісна й колективна спрямованість навчальної діяльності. Викладач має створити певну комунікативно-мовленнєву ситуацію (Ю. І. Пасов, В. Л. Скалкін, М. Ellis та С. Johnson), щоб забезпечити умови для реалізації мовленнєвих дій.

Одним із шляхів створення комунікативної ситуації є рольові ігри, які розглядаються К. Лівінгстоун як навчальна діяльність в аудиторії, що дає студентові можливість практикуватися у мовленні, оволодівати складниками рольової поведінки та дійсно ролей, які можуть йому знадобитися за межами аудиторії [8, с. 22]. За твердженням Л. С. Виготського гра є арифметикою соціальних відносин [9, с. 232], оскільки для досягнення ігрової

мети студент повинен взаємодіяти з партнерами, співвідносити свої дії, вміти слухати й розуміти співрозмовників, враховувати їх побажання, висловлювати свої думки.

Широке застосування рольових ігор саме в усному мовленні уможливорює розвиток провідної для мовленнєвих навичок якості – гнучкості [10, с. 132; 11, с. 32]. А придатність їх запровадження на будь-якому етапі навчання виступає фактором психологічної адаптації студентів до нового мовного середовища, сприяє розвитку творчих умінь студентів, стимулює розвиток спонтанного мовлення, впливає на розвиток умінь читання й письма, готує до навчання мови для ділового спілкування [10; 12]. Тому їх широке застосування є доцільним на етапі, що передує початку широкої спеціалізації, коли навчання ведеться на матеріалі загальнонавчальної, а не суто ділової англійської мови.

Пояснимо послідовність етапів навчання.

З погляду дотримання загальнодидактичного та загальнометодичного принципів посиленості [13, с. 48] у навчанні доцільним вважається перехід від навчання мови загального вжитку до мови для ділового спілкування. Тому вважаємо необхідним прийняти *послідовність навчання*, запропоновану О. Б. Тарнопольським і С. П. Кожушко для студентів економічних спеціальностей [14, с. 22]: мова загального вжитку (GE) – мова ділового спілкування (BE) – мова професійного спілкування (ESP). Така послідовність є придатною для умов, коли рівень знань студентів є набагато нижчим, ніж стандартний для вступників до ВНЗ, оскільки вона забезпечує формування основи для переходу від побутової та загальноосвітньої тематики до сфери англійської мови для ділового спілкування для ділових цілей за спеціальністю. Далі будемо виходити саме з такої послідовності.

З наведеного видно, що під етапом широкої спеціалізації розуміється навчання мови для ділового спілкування на основі матеріалу, пов'язаного з широким профілем напряму обраної спеціальності, оскільки цей етап має на меті підготувати студентів до подальшої спеціалізації, яка, на думку О. Б. Тарнопольського [3], є недоцільною до початку другого року навчання через відсутність первинної поняттєвої бази. Така послідовність складає основу для формування навичок та вмінь автономної навчальної діяльності, необхідних для участі в моделюванні ситуацій, типових для майбутньої професійної діяльності студентів.

Тому рольові ігри на цьому етапі навчання, коли вивчається ділова мова в широкому контексті економічних спеціальностей взагалі, а не конкретної, вузької економічної спеціальності, доцільно поєднувати з діловою грою [3; 15], що є логічним природним продовженням рольових ігор в умовах, коли студенти готові до реалізації іншомовної мовленнєвої професійної діяльності [15, с. 11] в широкому, а не вузькому професійному контексті. Отже відмінністю ділової гри в порівнянні з рольовою є її зверненість до майбутньої професії студентів [13, с. 11].

Ділова гра у навчанні ІМ – це моделювання практичної виробничої діяльності та мовного спілкування за допомогою професійних навчально-мовленнєвих ситуацій за розподілом ролей [16, с. 63]. Метою ділової гри є формування навичок та вмінь ділового спілкування шляхом поступового процесу, в умовах якого виконуються навчальнопізнавальні завдання з підготовки особистості до конкретної практичної професійної діяльності через моделювання ділової активності та її реалізації засобами ІМ [14, с. 69].

Ділові ігри є важливим інструментом інтенсифікації, яка розуміється як підвищення якості навчальних мовленнєвих дій студентів, адекватних реальним обставинам спілкування [17, с. 132], оскільки вони є ефективним засобом вирішення завдань психологічного характеру: стимулювання мотивів професійного плану, потреб забезпечити їх реалізацію, створення сприятливого психологічного клімату. За визначенням М. Ellis та С. Johnson, ділові неперервні ігри призначені для тренування у ділових людей міжособистісних умінь: співпраці, слухання, керівництва [18, с. 124], тому вони завжди орієнтовані на особистість того, хто навчається; саме це забезпечує інтенсифікацію навчальної діяльності. У вітчизняній методиці викладання англійської мови неперервну ділову гру було застосовано О. Б. Тарнопольським [19] для організації курсу ділової англійської мови, коли навчання проводиться як неперервне моделювання [15, с. 16] і створює змістовий сюжет для навчальної діяльності протягом курсу і базується на автономії студентів. Застосування ділових ігор та неперервної гри призначено для просунутої стадії етапу широкої спеціалізації з метою подальшого опрацювання та розвитку вже набутих на попередньому етапі навичок автономної навчальної діяльності.

Але рольові та ділові ігри – не єдино можлива форма колективної роботи групи у процесі виконання так званих евристичних вправ, які моделюють реальне спілкування без штучних опор [3, с. 244] і готують до здатності породжувати з урахуванням непередбаченості мовленнєвих дій адекватні ситуації спілкування висловлювання. Одним з ефективних видів евристичної навчальної діяльності може служити проблемне навчання [3, с. 317], в основу якого покладено систему завдань і проблем, що не дають готових відповідей. Саме це спонукає тих, хто навчається, самостійно шукати відповіді. Оскільки проблема є суттєвою основою будь-якого навчального проекту, тому проект можна розглядати як структурну одиницю навчального процесу, організованого на базі проблемного підходу. Сама сутність проблемного підходу вимагає автономії навчальної діяльності, оскільки лише автономне (самостійне) вирішення проблем може бути ефективним з точки зору результативності навчання. Тому проектна методика як найвища форма виявлення проблемного підходу у навчанні ІМ є одночасно і найвищою формою навчальної автономії студентів.

Отже сучасний метод проектів виник як метод проблем. Його суттю є стимулювання інтересу студентів

через виконання проектної діяльності, яка передбачає вирішення проблем на базі отриманих знань. За визначенням R. Ribe і N. Vidal проект як метод навчання є відкритою структурою, яка розвиває декілька рівнів опрацювання, а також і знань [20, с. 70]. Привабливість для застосування в методиці навчання ділової англійської мови цього методу полягає в тому, що він уможливує реалізацію провідних принципів: мотиваційної достатності, комунікативної компетенції та автономії творчої навчальної діяльності [14, с. 99]; свідомість студентів активізується у напрямі їх можливих зв'язків із зовнішнім ринковим середовищем, що сприяє створенню умов, в яких реалізується можливість постійно брати участь у психологічно реальній англомовній діловій комунікації. Але щоб бути результативним, управління процесом проектування передбачає наявність документованої процедури, у якій мають бути зафіксовані всі етапи проектування; при її відсутності управління процесом здійснюється хаотично [21, с. 52]. Щоб визначити основу такої документованої процедури потрібно пояснити, чому застосування саме проектної методики допомагає подолати прогалину між вивченням мови та користуванням нею.

Для формування комунікативної компетенції за межами мовного оточення виконання студентами суто навчальних вправ є недостатнім [22]. Важливо надати їм можливість мислити, вирішувати професійні проблеми, міркувати над можливими шляхами вирішення таких проблем. Навчання ІМ студентів немовних навчальних закладів передбачає, перш за все, формування навичок та вмінь управління ресурсами. Тому навчання ділової англійської мови доцільно здійснювати через створення відповідних навчальних проектів, спрямованих саме на управління ресурсами, оскільки у цьому випадку мова сприймається як засіб реальної професійної взаємодії. Акцент на вправлянні як такому зміщується на розумову діяльність, яка потребує володіння певними мовними засобами. Тому саме метод проектів найбільш придатний на етапі творчого автономного застосування мовного матеріалу.

Навчальний проект розглядається як спеціально організований викладачем комплекс дій, які студенти виконують самостійно (автономно) і які закінчуються створенням творчого продукту [23, с.122]. Цим підкреслюється прагматичний аспект навчальних проектів. Але цінність проектної роботи полягає не лише в кінцевому продукті, але й у процесі руху до цього кінцевого результату від рівня підпорядкованості викладачеві (нульова автономія) до групової автономії (часткова автономія) та індивідуальної / групової (повна автономія). Рівень навчальної автономії залежить від здатності й готовності студентів самостійно створювати продукт навчальної діяльності.

Слід зазначити, що є суттєва відмінність у застосуванні проектної методики як основного засобу для надання й розширення навчальної автономії студентів на різних етапах навчання. Протягом початкових семестрів для

активізації навчальної діяльності з урахуванням особистісних уподобань студентів доцільно пропонувати їм виконання творчого проекту, який не є професійно орієнтованим. На цьому етапі для розробки навчального проекту студенти обирають будь-яку економічну діяльність за міжнародними (ISIC, NAICS, NAPCS, NASE, NOCL) та державними класифікаторами (КВЕД, ДК 009-96, ДК 016-97, ДСТУ ISO 9001-2001) у межах класифікаційної кількості секцій (від А до Q). Це необхідно для аналізу потреб та врахування вподобань тих, хто вивчає мови, оскільки метою цього етапу є їх безпосереднє залучення до процесу опанування мови в умовах наявності високої мотивації через активізацію творчих здібностей у процесі автономної навчальної діяльності з проектування.

Протягом наступних семестрів (на більш просунутих стадіях навчання) для студентів економічного напрямку доцільним є виконання проекту в межах класифікаційної кількості секції J (фінансова діяльність) за ISIC, ДК 009-96. Звуження класифікаційної кількості сфер, обмежених секцією J, має на меті залучення студентів до творчого процесу проектування у сфері суто професійної економічної діяльності за обраним ними напрямом [24, с. 228-229].

Запропонований підхід до навчання ділової англійської мови взагалі та виконання навчальних проектів зокрема через застосування нормативних документів, таких як згадані вище класифікатори, забезпечить гармонійне поєднання навчального процесу і реального соціального середовища. Застосування нормативних документів міжнародного і державного рівня створює основу для того, щоб зробити проектну навчальну діяльність студентів документованою процедурою з погляду управління цією діяльністю. Зрозуміло, що сама процедура управління потребує детального розгляду. В цілому ж основне місце навчальних проектів – це той найвищий етап автономно творчої навчальної діяльності студентів, коли навчання мови найтісніше пов'язане з обраною студентами сферою майбутньої економічної діяльності.

Таким чином, у загальному вигляді оптимальну послідовність застосування видів навчальної діяльності, що забезпечують навчальну автономію студентів (рольових ігор, ділових ігор та проектування), можна представити у вигляді такої послідовності: рольові ігри → ділові ігри (включаючи неперервну ділову гру) → навчальний проект.

Висновки

1. Умови, що сприяють реалізації особистісного потенціалу студентів через їх безпосередню участь у навчальній діяльності в напрямі розширення автономії, створюються через запровадження у процес навчання ділової англійської мови таких видів навчальної діяльності як рольові / ділові ігри та навчальні проекти.

2. Рольові ігри застосовуються на етапі підготовки до навчання мови для ділового спілкування, а саме – етапі, що передує початку широкої спеціалізації для формування навичок та вмінь автономної навчальної діяльності.

3. Ділові ігри застосовуються на етапі навчання мови для ділового спілкування, а саме – етапі широкої спеціалізації для удосконалення й розвитку вже набутих на попередньому етапі навичок та вмій автономної навчальної діяльності.

4. Метод проектів застосовується для гармонійного поєднання навчального процесу з реальним соціальним середовищем за рахунок засвоєння стандартизованої лексики нормативних документів міжнародного рівня, створює умови для прийняття студентами самостійних рішень і сприяє формуванню автономних користувачів мови.

5. Подальші дослідження доцільно спрямувати на виявлення можливостей застосування інтерактивних методів у методиках навчання ІМ, які б сприяли на етапі вузької спеціалізації створенню умов для надання та реалізації автономії творчої навчальної діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бориско Н. Ф. Индивидуальный стиль овладения иноязычным межкультурным общением и его моделирование в УМК / Н. Ф. Бориско // Іноземні мови. – 1999. – №3. – С. 26–32.
2. Николаева С. Ю. Индивидуализация обучения иностранным языкам / С. Ю. Николаева – К.: Вища школа, 1987. – 140 с.
3. Тарнопольский О. Б. Основы оптимизации обучения иностранному языку в неязыковом вузе: дис...-др пед. наук : 13.00.02 / О. Б. Тарнопольский. – Одесса, 1991. – 432 с.
4. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / В. Д. Борщовецька; Київський держ. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 180 с.
5. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык : пособие для учителей / Н. Ф. Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
6. Корнева З. М. Навчання студентів економічного профілю вищих навчальних закладів України ділової англійської мови за методикою «занурення» / З. М. Корнева // Іноземні мови. – 2004. – №4. – С. 54–57.
7. Караєва Т. В. Методика навчання ділової англійської мови з урахуванням рівня автономії студентів економічних спеціальностей: автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. В. Караєва; Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2010. – 21 с.
8. Ливингстоун К. Ролевые игры в обучении иностранным языкам = Livingstone C. Role Play in Language Learning / К. Ливингстоун; предисл. и приложение Н. И. Гез. – М.: Высш. шк., 1988. – 127 с.
9. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
10. Мартыненко В. Ю. Ролевая игра в бизнес-курсе / В. Ю. Мартыненко // Навчання ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як: матеріали II міжнар. наук. конф., Ялта, травень 2006 р. – Дніпропетровськ.: ДУЕП, 2006. – С. 132.
11. Скалкин В. Л. Коммуникативные упражнения на английском языке: пособие для учителя / В. Л. Скалкин. – М.: Просвещение, 1983. – 128 с.
12. Yang Sh. Integrating Writing with Reading / Sh. Yang // The Internet TESL Journal, January 2002. – No.1. – Vol. VIII. [E – resource]. – Режим доступу : <http://iteslj.org/Techniques/Yang-Writing.html>.
13. Тарнопольський О. Б. Методика навчання англійської мови на II курсі технічного вузу / О. Б. Тарнопольський. – К.: Вища школа, 1993. – 167 с.
14. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения: учеб. пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К.: Ленвит, 2004. – 192 с.
15. Конспект лекцій з дисципліни «Методика проведення ролевих та ділових ігор у навчанні іноземних мов» для курсів підвищення методичної та педагогічної кваліфікації викладачів іноземних мов / О. Б. Тарнопольський. – Дніпропетровськ: ДУЕП, 2003. – 28 с.
16. Гречухіна І. Д. Психолінгвістична обумовленість ролевих ігор у навчанні іноземної мови / І. Д. Гречухіна, О. О. Ключко // Інноваційні підходи до навчання іноземних мов та культур у новому тисячолітті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: ДУЕП, 2002. – С. 63.
17. Кміть О. В. Ділова гра у навчанні професійно спрямованого спілкування студентів-міжнародників старших курсів / О. В. Кміть // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. – Чернігів, 2007. – Вип. 48. – С. 130–133.
18. Ellis M. Teaching Business English / M. Ellis, C. Johnson. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 237 p.
19. Tarnopolsky O. Business English Teaching: Imaginative Continuous Simulations and Critical Analysis Tasks / O. Tarnopolsky // Business Issues BEsig. – Issue 2, 2000. – P. 12–14.
20. Ribe R. Project Work / R. Ribe, N. Vidal. – Macmillan Heinemann English Language Teaching, 1993. – 94 p.
21. Караєва Т. В. Управління процесом створення проектів при навчанні ділової англійської мови / Т. В. Караєва // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. – Чернігів, 2007. – Вип. 43. – С. 52–55.
22. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
23. Караєва Т. В. Методика управління процесом створення професійно-орієнтованих навчальних проектів / Т. В. Караєва // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. – Чернігів, 2007. – Вип. 48. – С. 117–124.
24. Караєва Т. В. Інформаційне забезпечення розробки бізнес-проектів у процесі навчання англійської мови / Т. В. Караєва // Вісник Київського держ. лінгв. ун-ту. Серія: Педагогіка та психологія. – К., 2005. – Вип. 8. – С. 226–230.

Отримано 8.06.11